

УДК 339.137:339.564(477)

Борецька Н.П.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну

Ковтун Г.С.,
магістр,
Київський національний університет технологій та дизайну

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Борецька Н.П., Ковтун Г.С. Конкурентоспроможність українських підприємств на міжнародних ринках: сучасний стан, проблеми та перспективи. У статті надано визначення рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Окреслено фактори, що зумовили підвищення конкурентоспроможності. Виявлено проблеми, що гальмують розвиток фірм, та способи їх вирішення.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні позиції, зовнішні ринки, експорт, держава, продукція.

Борецкая Н.П., Ковтун Г.С. Конкурентоспособность украинских предприятий на международных рынках: современное состояние, проблемы и перспективы. В статье предоставлено определение уровня международной конкурентоспособности отечественных предприятий. Очерчены факторы, обусловившие повышение конкурентоспособности. Вывявлены проблемы, тормозящие развитие фирм, и способы их решения.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные позиции, внешние рынки, экспорт, государство, продукция.

Borets'ka N.P., Kovtun G.S. Competitiveness of Ukrainian enterprises in international markets: current state, problems and prospects. The article provides a definition of the level of international competitiveness of domestic enterprises. Outlines the factors that led to increased competitiveness. Identified problems hindering the development of firms, and how to solve them.

Key words: competitiveness, competitive positions, foreign markets, export, state, products.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна стоїть на шляху глобалізації та Євроінтеграції. Ці процеси створюють сприятливі умови для освоєння вітчизняними підприємствами нових, міжнародних ринків. Розширення ринків збуту не лише стимулює розвиток підприємств, але й сприяє розвитку економіки України, посилює позиції держави на міжнародній арені та приносить їй багатства.

Для того щоби бути конкурентоспроможним на міжнародних ринках, підприємства мають не лише відповідати світовим стандартам, але й постійно вдосконалюватися. Так, проблема міжнародної конкурентоспроможності набуває значної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми міжнародної конкурентоспроможності підприємств присвятили свої праці такі вчені, як Т. Андросова, Н. Безрукова, І. Білорус, В. Брижаний, Н. Короленко, В. Лагутін, В. Савченко, І. Уханова, А. Юданов. Однак з огляду на актуальність цієї проблеми вона потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, факторів, що зумовили підвищення конкурентоспроможності, виявлення проблем, що гальмують розвиток фірм, та способів їх вирішення.

Вклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність – це відносна характеристика, що відображає

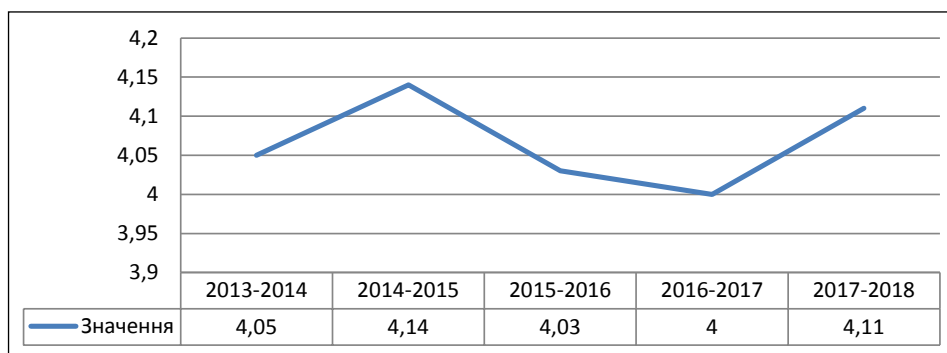
здатність підприємства функціонувати в зовнішньому середовищі та визначається сукупністю конкурентних переваг та недоліків, а також виражена у здатності витримати конкуренцію в системі ринкових відносин у розглядуваний проміжок часу [1, с. 260].

Для успішного функціонування на зовнішніх ринках підприємство має визначити власну позицію на ньому, оцінити конкурентів та виявити власні переваги й недоліки. Так, міжнародна конкурентоспроможність підприємства – це здатність підприємства задовольняти потреби споживачів та утримувати конкурентні позиції на зовнішніх ринках.

Для оцінювання рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємств України слід розглянути Індекс глобальної конкурентоспроможності. Цей показник дає уявлення про місце країни серед інших держав світу за 12 контрольними показниками, серед яких слід назвати конкурентоспроможність компаній (рис. 1).

Впродовж розглянутого періоду значення індексу не перевищувало 4,14 (у 2014–2015 рр., 76 місце зі 137). У 2017–2018 рр. значення показника становить 4,11 (81 місце зі 137), будучи найвищим за останні 3 роки. Однак навіть за такої позитивної динаміки позиції України є не найкращими [2].

Розглянувши товарну структуру експорту України, можемо визначити галузі промисловості, підприємства яких є найбільш успішними на світовому ринку (табл. 1).

Рис. 1. Значення Індексу глобальної конкурентоспроможності України за 2014–2017 рр. [2]

Так, у 2017 р. Україна експортувала товарів на суму 43 266 580, 0 тис. дол. США, що на 30,5% менше за обсяги експорту 2013 р. (62 305 927,3 тис. дол. США). Проте порівняно з 2015 р. (38 127 149,7 тис. дол. США) та 2016 р. (36 361 711,2) темпи приросту експорту збільшились на 13% та 18,9% відповідно [3].

Протягом аналізованих років значні обсяги експорту належать товарам сільського господарства. Сьогодні аграрний сектор є дуже потужним, адже він становить близько 14% ВВП. Україна є лідером з постачання зернових культур, а саме пшениці, кукурудзи,

ячменя. Також активно ведеться торгівля тваринницькою продукцією (курятиною, деякими молочними продуктами), горіхами, медом та ягодами. Саме на аграрну галузь припадає близько 42% експортованої продукції держави [4].

Загалом станом на 2017 р. 1 693 українські підприємства мають право експортувати свою продукцію на світові ринки [5]. Товари експортуються у 190 країн світу, серед яких на Індію, Єгипет, Іспанію, Нідерланди, Туреччину, Китай, Італію, Іран, Польщу та Білорусь припадають 60% від загального експорту України

Таблиця 1

Товарна структура експорту України за 2013–2017 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт (тис. дол. США)				
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Усього	62 305 927,3	53 901 689,1	38 127 149,7	36 361 711,2	43 266 580,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1 083 071,0	1 014 473,9	823 434,9	775 036,9	1 109 035,7
II. Продукти рослинного походження	8 849 071,8	8 736 139,2	7 971 492,5	8 093 693,7	9 216 388,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3 497 356,5	3 822 031,8	3 299 799,1	3 962 975,8	4 605 669,7
IV. Готові харчові продукти	3 500 480,9	3 096 308,9	2 468 418,0	2 450 096,2	2 827 336,8
V. Мінеральні продукти	7 190 148,8	6 103 534,8	3 099 490,6	2 728 764,8	3 947 735,0
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	4 008 913,7	3 054 072,6	2 130 843,6	1 558 173,2	1 660 671,8
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	784 779,5	586 423,1	412 557,1	409 203,7	561 134,0
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	148 909,0	156 684,9	114 699,2	121 962,5	151 973,2
IX. Деревина і вироби з деревини	1 143 683,1	1 262 640,8	1 107 197,0	1 131 596,8	1 205 943,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1 245 123,4	985 583,0	617 096,0	536 903,4	518 033,8
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	809 350,4	785 829,6	634 219,5	677 445,5	759 566,2
XII. Взуття, головні убори, парасольки	198 701,6	202 809,0	150 820,0	163 821,3	180 442,7
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	582 188,4	479 307,8	331 570,9	298 541,7	363 987,6
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напідорогоцінне каміння	118 401,9	161 443,7	82 031,4	51 957,8	103 639,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	17 525 205,5	15 229 006,2	9 470 719,2	8 338 854,6	10 124 248,1
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6 826 486,1	5 657 205,1	3 940 855,8	3 637 946,0	4 276 995,5
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3 274 203,4	1 472 125,6	679 179,3	555 659,8	626 120,4
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	291 058,0	231 999,2	158 568,5	145 690,7	151 566,6
XX. Різні промислові товари	658 909,5	736 271,2	524 316,1	537 060,2	721 094,2
XXI. Твори мистецтва	637,4	231,9	290,0	182,5	240,4

(понад 5,9 млрд. дол.). Експорт продукції аграрного сектору формують країни Азії (близько 40%), країни ЄС (близько 32%) та країни Африки (17%).

Саме аграрний сектор є одним з найбільш перспективних, адже сьгоднішній потенціал України реалізований лише на 40–60%. Згідно з прогнозами світових експертів населення Землі неспинно зростатиме, а вже у 2030 р. становитиме близько 8,13 млрд. осіб, відповідно, потреба в сільськогосподарській продукції теж збільшуватиметься, створюючи умови для діяльності і великих, і малих господарств. Поряд зі вже успішними галузями (птаківництво, зернові та олійні) отримають можливість для розвитку нові (овочівництво, садівництво, вівчарство та виробництво яловичини). Так, Україна має багато можливостей для формування конкурентних переваг [4].

Наступною за величиною експорту є продукція металургійної промисловості. У 2017 р. у структурі експорту ця продукція займає 23%. Загалом за рік чорних металів було експортовано на суму 1,113 млрд. дол., а металовиробів – 806,8 млн. дол. [6].

Також одним з лідерів експорту є продукція машинобудівного комплексу (11,4%). Підприємства України поставили на світовий ринок ядерні реактори, котли, машини, залізничні локомотиви, літальні апарати, судна, засоби наземного транспорту, оптичні і фотографічні прилади та апарати на загальну суму близько 5 054 682,5 тис. дол. США.

Крім товарів, українські підприємства також експортують послуги, однак у значно менших обсягах (82,3% товарів проти 17,7% послуг). Проте ця сфера є перспективною, про що свідчить збільшення обсягів експорту на 5,9% (2017 р. – 10 млрд. 446,6 млн. дол., 2016 р. – 9 млрд. 867 млн. дол.). Послуги постачаються у 225 країн світу. Особливу увагу заслуговує ІТ-індустрія. У 2017 р. експорт цих послуг збільшився на 17%. 80% ІТ-послуг виробляються для закордонних ринків, переважно для країн ЄС та США. Клієнтами українських підприємств є такі бренди, як “L’Oreal”, “Mastercard”, «ПУМБ», “Lacoste”, “Croc” [7]. Також варто відзначити, що того ж року чотири засновані в Україні ІТ-компанії увійшли

до списку 56 найбільш рекомендованих ІТ-компаній світу за версією Дослідницької компанії з Америки “Clutch”, де посіли місця в першій десятці [8].

Експортні дані свідчать про те, що українська продукція користується попитом на світовому ринку. Це товари агропромислового комплексу, машинобудування, металургійного комплексу, а також послуги транспортної галузі та ІТ-сфери (рис. 2). Отже, можна стверджувати, що ця продукція є конкурентоспроможною.

Посилення конкурентоспроможності українських підприємств зумовлене низкою причин.

1) Підписання договору України з ЄС про зону вільної торгівлі. Завдяки ній вітчизняні виробники мають можливість експортувати власну продукцію на спрощених умовах. Окрему допомогу мають можливість отримати середні та малі підприємства. Для них створена спеціальна програма «Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу (COSME) 2014–2020», якою був виділений бюджет у розмірі 900 млн. євро на розвиток підприємств у вигляді фінансування проектів та грантів.

2) Більш жорсткі вимоги до якості продукції. Згідно з правилами Європейського Союзу всі товари, що експортуються до ЄС, мають задовольняти певні норми. Вони є дещо відмінними для різних груп товарів, однак загалом можуть бути об’єднані в такі групи, як технічні, санітарні та екологічні вимоги. Метою їх запровадження є забезпечення прав споживача. Отже, для отримання дозволу на експорт власної продукції вітчизняний виробник був змушений адаптувати своє виробництво так, щоби відповідати всім вимогам. Окрім таких всесвітньо визнаних стандартів якості, як ISO, набувають поширення більш нові. Зокрема, підприємства аграрного сектору активно впроваджують стандарт НАССР. НАССР – це система із 7 принципів, метою яких є концентрація підприємства на таких умовах виробництва, які даватимуть змогу створювати безпечні для споживачів харчові продукти. З початку 2017 р. НАССР були впроваджені більш ніж як 340 українськими підприємствами.

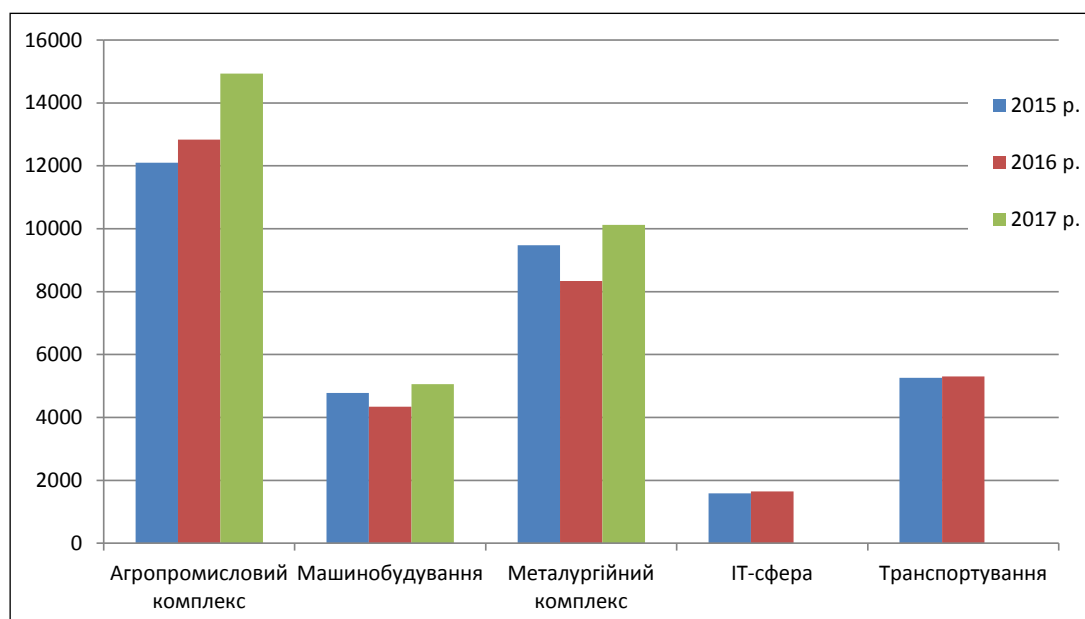

Рис. 2. Обсяги експортованих товарів та послуг у 2015–2017 рр. (млн. дол. США)

3) Кооперація зі світовими виробниками, що дає змогу виробляти високотехнічну продукцію. Таку можливість Україна отримала після підписання угоди з ЄС. Наприклад, вітчизняна машинобудівна корпорація «Богдан» разом з «Hyundai Motor Company» в рамках співпраці починає збірку вантажних автомобілів «Hyundai» подвійного призначення. Такий тип партнерства забезпечить зростання технічного рівня продукції, дасть змогу підприємству перейняти закордонний досвід, що позитивно вплине на конкурентоспроможність підприємства на міжнародному ринку.

4) Посилення конкуренції на вітчизняному та закордонних ринках. Євроінтеграційний процес дав змогу підприємствам України активно освоювати закордонні ринки. Іноземні компанії також проникають на вітчизняний ринок. Так, українські підприємства опинились в умовах жорсткої конкуренції. Станом на 1 листопада 2017 р. в Україні діяли 640 545 активних підприємств усіх видів економічної діяльності [3]. Водночас посилення конкуренції має позитивний вплив на виробника. Щоб не лише не втратити, але й посилити власні конкурентні позиції, підприємства мають постійно вдосконалюватись, зокрема розширювати асортимент, підвищувати якість продукту, оновлювати виробництво.

5) Підтримка держави. Уряд України зацікавлений у просуванні власних підприємств на світовий ринок та активно допомагає їм у цьому. Так, наприклад, при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України створений консультативно-дорадчий орган «Офіс з просування експорту». На базі офісу діє освітня платформа, надається експортний консалтинг, організовуються зустрічі підприємців з потенційними партнерами, органами влади. Іншим важливим кроком стало зменшення регуляторного навантаження. Урядом були скасовані деякі ліцензії та сертифікати, а також зменшена необхідна на отримання дозвільних документів кількість часу.

Однак, незважаючи на проведену роботу, досі є безліч проблем, що суттєво послабляють конкурентоздатність українських підприємств та не дають їм змогу вийти на міжнародний ринок.

1) Застарілість обладнання та технологій. Внаслідок цієї проблеми ресурси підприємства використовуються нерационально, що приводить до збільшення вартості продукції та суттєвого зниження її якості. Товар невідповідної якості не може задовольнити вимоги імпортера, відповідно, бути допущеним до експорту на закордонні ринки.

2) Недостатньо сприятливий інвестиційний клімат. Попередня проблема могла би бути успішно вирішена завдяки залученню іноземних інвестицій в підприємства України. Згідно з даними міжнародної аудиторської компанії «BDO» в рейтингу інвестиційної привабливості країн світу «International Business Compass 2016» Україна посіла 130 місце серед 174 [9]. В Україні іноземні інвестори стикаються з низкою перешкод (незбалансованість економіки, економічна та політична нестабільність, недостатня захищеність прав інвесторів з боку законодавства, непередбачуваність системи податкового регулювання тощо).

3) Трудова міграція. Згідно з даними Держстату у 2015–2017 рр. близько 1,3 млн. українців виїжджали закордон задля працевлаштування. Однак реальна кількість трудових мігрантів є значно більшою. Нега-

тивним наслідком цього процесу є істотне зменшення кількості потенційних працівників, здатних ефективно та якісно виконувати свої робочі обов'язки.

4) Нерациональна структура експорту послуг. У 2016 р. з України було експортовано послуг на загальну суму 9 867 999,7 тис. дол. США, серед яких 53,7% склали транспортні послуги (5 300 545,6 тис. дол. США). Так, потенціал інших послуг достатньою мірою не розкривається. Зокрема, це стосується ІТ-послуг, які є надзвичайно затребуваними у світі, тоді як українські підприємства мають високу конкурентоспроможність у цій сфері.

Вирішення цих проблем допоможе значно підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. Необхідно виконати такі завдання:

- створити сприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів; умови для інвестування мають бути зрозумілі, потенційний інвестор має відчувати захищеність з боку законодавства;

- провести модернізацію обладнання та оновлення технологій виготовлення продукції на підприємствах;

- розширити міжнародні взаємовідносини та подальшу інтеграцію українських підприємств на закордонні ринки;

- стабілізувати економічну та політичну ситуацію в країні;

- створити на міжнародній арені імідж України як держави зі сприятливим бізнес-кліматом; це допоможе із залученням нових іноземних інвесторів та дасть змогу позиціонувати країну як конкурентоспроможного виробника.

Лева доля заходів потребує допомоги з боку держави. Варто зазначити, що Кабінетом Міністрів України була затверджена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Стратегією передбачається досягнення 25 показників, одним з яких є підвищення рейтингу України за глобальним індексом конкурентоспроможності Всесвітнього Економічного Форуму до щонайменше 40 позиції.

Також планується реалізація 62 реформ та програм, серед яких слід назвати дерегуляцію та розвиток підприємництва, програму розвитку малого та середнього бізнесу, податкову реформу, реформу захисту економічної конкуренції, реформу державної митної справи та інтеграцію в митну спільноту Європейського союзу, програму розвитку експорту, програму залучення інвестицій, реформу захисту інтелектуальної власності [10].

Висновки. Сьогодні міжнародна конкурентоспроможність підприємств України є надзвичайно актуальною проблемою. В умовах глобалізації все більше підприємств виходять на закордонні ринки, а для ефективного їх функціонування слід вжити певних заходів задля закріплення та покращення позицій.

У світових рейтингах конкурентоспроможності країн Україна займає не найкращі позиції. Однак певні галузі промисловості користуються попитом на закордонних ринках та мають перспективи подальшого розвитку.

Існує низка проблем, що потребують негайного вирішення. Серед них слід назвати застаріле устаткування та технології, несприятливий інвестиційний клімат, відтік кваліфікованих кадрів. Вирішення цих проблем допоможе українським підприємствам стійким чином витримувати конкуренцію на міжнародних ринках.

Список використаних джерел:

1. Саєнко М. Стратегія підприємства: підручник. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 400 с.
2. Global Competitiveness Index 2017–2018 Rankings. URL: <http://www3.weforum.org>.
3. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Українські компанії готові розширити присутність на світовому продовольчому ринку. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005808-ukrayinski-kompaniyi-gotovi-rozshiriti-prisutnist-na-svitovomu-prodovolchomu-rinku>.
5. Вихід на світовий ринок мають майже 1 700 українських агрокомпаній. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/vihod-na-svitovij-rinok-majut-majzhe-1700-ukrajinskih-agrokompanij-1471597.html>.
6. Україна в 2017 році збільшила виручку від експорту чорних металів майже на 20%. URL: <https://economics.unian.ua/industry/2332822-ukrajina-v-2017-rotsi-zbilshila-viruchku-vid-eksportu-chornih-metaliv-mayje-na-20.html>.
7. IT-індустрія наростила експорт послуг на 17,5%. URL: <https://eba.com.ua/industriya-narostyla-eksport-poslug-na-17-5>.
8. До світового рейтингу IT-ринку потрапили 4 українські компанії. URL: <https://hromadske.ua/posts/do-svitovoho-reitynhu-it-rynku-potrapily-4-ukrainski-kompanii>.
9. BDO IBC Overall ranking. URL: <https://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index>.
10. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.